

УДК 792.03:792.09

ВИТОКИ ТЕАТРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В ГАЛИЧИНІ

Надія Терещук

*Кафедра театрознавства та акторської майстерності,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Валова, 18, Львів, Україна, 79000,
тел.: (032) 239-42-99; e-mail: lij@gmail.com*

Досліджено перші ознаки зародження театральної культури Галичини. Порушено питання якості театального життя краю в доавстрійський період. Перші витoki театральності віднаходимо в давньому середньовічному просторі галицького міста, в прогресивному середовищі аристократичної замкової культури та в осередках барокового “шкільного театру”. Кожне із цих активнoдіючих місць робило свій внесок у формування унікальної галицької театральної традиції.

Ключові слова: театральна культура, видовище, театральність, палацовий театр, шкільний театр.

Прихід постмодерної епохи та її мультикультурний підхід до вивчення життя кардинально змінив наші уявлення про сценічне мистецтво. Ті явища, котрі ще вчора не сприймалися як театр, сьогодні, внаслідок його розвитку та розвитку театрознавства, розширюють наші уявлення про сценічне мистецтво. Таким чином змінюється й уявлення про історію театру в Україні.

Галичина завжди була культурним пограниччям України, тож вивчення історії появи театральної культури в цьому краї неможливе без системного розгляду усіх театральних форм та жанрів, які існували на її території, незалежно від етнічного, релігійного чи станового чинника.

Одним із місць де зароджувалась театральна культура в Європі завжди були міста¹. Міські привілеї та “призволенне на торги тижневі й річні” (fora annalia, нім. Jahrmarkt, звідси ярмарок) прийшли до Галичини з німецьких земель вже в XIV столітті. Невдовзі більшість міст (Перемишль, Львів, Ярослав, Ряшів, Коросне, Сянік і т. д.) мали право проводити у себе ярмарки, які поділялись на “митні” та “безмитні”. Право раз на рік, на зелені свята, проводити вільний від мит ярмарок мав Львів, тоді як січневий ярмарок оподатковувався [3, с. 6]. Така традиція, яка згодом отримала назву зимових та весняних редут, стала одним із перших ареалів появи театральних видовищ у містах Галичини та всієї України. Саме на народній «редутівій» сцені знаходимо зародки найдавніших українських драматичних творів. Написані українською мовою інтермедії “Продав kota у мішку” та “Найкращий сон” були поставлені на ярмарку в Кам’янці-Струмиловій (сьогодні – м. Кам’янка-Бузька, Львівської області) 29 серпня 1619 року [2, с. 20]. Не менш важливими для української театральної культури стало анонімне видання народного

---

¹ В XIII столітті відомо про 52 міста на Галицьких землях та 95 на сусідній Волинській землі.

фарсу “Трагедія руська”, здійснене між 1609–1619 роками [14, с. 286–309]. Факт існування таких інтермедій свідчить про те, що вже у XVII столітті в Галичині існували ярмаркові театральні трупи із власним драматичним репертуаром, які мандрували ярмарковими містами у пошуках глядачів та заробітку. Однак не лише ці явища характеризують театральне життя Галичини.

Міське життя у різних куточках Галичини XVI–XVII століття часто носило “приховану” театральність. Символічним простором для театральних видовищ у Львові, а разом з тим і важливим місцем комунікації мешканців, з найдавніших часів була площа Ринок з ратушею, прилеглими вулицями та площами, де відбувалися наймасовіші події: ярмарки, свята і процесії, урочисті в’їзди короля й паради, покарання злочинців і навіть смертні кари. Усі ці події набирали форми театралізованих дійств і часто театральними діями супроводжувались.

Вже на початку XVII століття для керівництва широкомасштабними кількадевніми діями у Львові був свій спеціально призначений міський “видавець ігрищ” (пол. – “igrzysk wydawca”). Саме такий *видавець ігрищ* “Мартин Камп’ян, муж до всіх справ принагідний” [30, s. 7], щодня після святої меси перед міською Ратушею презентував різноманітні дії, коли впродовж тижня з 22 по 29 червня 1622 року на центральних площах Львова відбувались урочистості з нагоди канонізації церквою засновників єзуїтського ордену Ігнатія та Ксавера Лойоли. Характер цих дійств часто був далекий від християнських моральних чеснот, проповідуваних канонізованими святими. Це і традиційне для античного та середньовічного театру проведено на ручному візку центральними вулицями Бахуса із підпертим великим животом за межі міських мурів, і щовечірне висміювання зображень еретиків: Арія, Магомета, Нестора, Лютера, Кальвіна, Цвінглія. Прив’язані до свиней, животів старих кляч та до спин юдеїв ці зображення мандрували від Ринку і в обхід усього міста або спалювались на площі [30, s. 7–8].

Наступного дня від початку святкування, а саме 23 червня, до міських забав приєдналися і вихованці єзуїтської школи. О третій годині дня *eloquentiae*² – учні шостого класу колегії показали виставу у жанрі мораліте. Троє учнів представляли своїми образами три людські переваги – *genus demonstrativum*, *deliberativum* і *iudiciale*³, які, відзначивши «героїчні риси» св. Ігнатія, виклали йому пам’ятник з ієрогліфічних літер [27, s. 78].

Так само влаштовувались різноманітні театральні дії і у передмістях Львова. Наприклад, 10 жовтня 1628 року на Галицькому передмісті, вздовж вулиці Гарнцарської⁴ і наостанок в костелі кармелітів відбувалася набожна процесія Б. Марії Магдалини де Пасіс від набожних невинних львівської парафіяльної школи⁵. Незважаючи на те, що у списку діючих осіб процесії було вісімнадцять ангелів, які по чергово виголошували хвалу святій, текст дійства засвідчує “апострофи до не набожних, не в єдності живучих, тобто до шведів і еретиків” [18, s. 209]. Театральність знаходила також вихід через постановку наболілих для мешканців тем, найпершою з яких у той час був напад шведів.

² З лат. – красномовство.

³ З лат. – родова приналежність, зваженість, вислів.

⁴ Сьогодні це вул. М. Драгоманова у Львові, яка з’єднує вулиці М. Грушевського і М. Коцюбинського.

⁵ Kredencja nabożna B. Mariej Magdalanie de Pacis od nabożnych niewiniątek Szkoły Farniej Lwowskiej uczyniona. (Див. *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 1: Teksty dramatyczne drukami wydane do r. 1765 / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – S. 209).*

Чимало історико-панегіричних дійств бачили і мешканці м. Холм. Збереглися програми видовищ показаних у місті учнями місцевих шкіл за 1695, 1696, 1698 та 1699 роки [19, s. 5–9]. Більшість цих релігійних видовищ перепліталася інтермедіями на античну, історичну та геральдичну тематику. У дійстві за 1695 рік зустрічаємо інтермедію, де йдеться про напад татар на Буковину. Татари у творі перекидаються на звірів, яких ловить богиня Діана і передає полковнику Якову Розвадовському [20, s. 5].

Шкільний театр, як і ярмарковий, також використовував міську площу. У 1583 році постановка релігійного театралізованого дійства відбувалася перед домом міської ваги у Львові. Здійснювалася вона учнями міської школи на честь прийняття єпископа Івана Соликовського [30, s. 5–6]. Два дні тривало “панегіричне дійство” у місті Ярославі, здійснене учнями Ярославського колегіуму в 1640 році [20, s. 88].

Подібні постанови за середньовічним правилом були одноразовим і неповторним дійством. Вони не містили єдності часу, місця і дії, їх учасниками не були професійні актори, а простір у якому вони відігравались не був спеціальним “театральним місцем”.

Певні зміни у якість театральних постанов внесли барокові традиції. Вже з XVII століття в краї все активніше розвивається мережа різноманітних освітніх закладів. Завдяки виникненню низки шкільних братств, академій та богословських семінарій шкільний театр, все ще тісно пов’язаний із церковними обрядами та традиціями, стає важливою складовою формування суспільного запиту на вищу якість театральних видовищ та драматичних текстів. Він також витворює необхідне для нового рівня розвитку театральної культури середовище, яке згодом насичуватиме сцени новими авторами, а крісла в залі вимогливішими глядачами.

Перебуваючи під культурним впливом сусідньої Польщі, Чехії, Угорщини та європейського заходу Галичина доволі рано познайомилась із релігійною та згодом світською драмою. Впродовж XVII століття явище показу театральних дійств студентами у столиці Галичини стало настільки частим, що вже на початку XVIII століття, а саме 1711 року, міська влада у відповідь на настійливі прохання львівських євреїв, звільняє останніх від обов’язку позичати студентам і ректорові міської школи костюми для гри в комедії [30, s. 6].

У Галичині, як і в самій її столиці, шкільний театр був явищем унікальним для європейської традиції. Тут, на перехресті культур, з давніх-давен співіснувало одразу ж чотири християнські обряди, а також кілька етнокультурних середовищ, кожне з яких вносило свою унікальну рису у місцевий шкільний театр.

Від перших років своєї діяльності Львівське Ставропігійське братство, утворене 1586 року при братській “волоській” церкві Успіня Пресвятої Богородиці, заснувало школу під назвою “школа грецкая и русская ведле стародавніх обичаєвъ и порядковъ святыхъ отецъ закону греческого” [12, с. 19]. Існують припущення, що до свого занепаду у 40-х роках XVII століття вона була осередком українського шкільного театру. Про це дізнаємося із залишених Іваном Вишенським звинувачень на адресу української шляхти і діячів православної церкви “в розширеню машкарского и комедийского набожества”, які “трудитися в церкви не хочют, толко комедій строят и играют” [1, с. 190–191].

Саме шкільному театрові належала першість у виданні творів, призначених для виконання: “Просфоними” (1591), “Віршів” Памви Беринди (1616), “Віршів” А. Скульського (1630) та ін.

У 1668 році у вірменському колегіумі театинців у Львові було відіграно трагедію “Панна Рипсима мучениця, або перетворення Тиридат”, написану керівником колегіуму Луї-Марі Пиду з вірменських та римських історичних джерел про перші кроки навернення Вірменії до християнської віри. Написана віршованою вірменською мовою п’ятиактна трагедія, перепліталась польсько мовними інтермедіями [30, s. 5]. У трагедії було близько п’ятдесяти діючих осіб, не враховуючи другорядних ролей без реплік [23, s. 55–56]. Виставлення такого епічного твору було значним поступом у розвитку театральної культури, яке вимагало неабиякого постановочного хисту, для того щоб дії такої великої кількості героїв виглядали злагоджено на сцені, а також підбору відповідних костюмів та кількох змінних декорацій. Водночас ця трагедія є перехідною ланкою у секуляризації шкільних театральних дійств на Галичині. Ідейна основа цього твору хоч і вкорінена глибоко у християнські моральні закони, тема трагедії вже відійшла у бік історичного фактажу.

Орієнтальна, дохристиянська тематика була надзвичайно популярною в перших декламаціях та трагедіях шкільного середовища краю. Учні єзуїтського колегіуму у Львові⁶ у 1719 році показували релігійно-історичні діалоги як латинською мовою “Facilis descensus Averni a Vitoldo, nuper imperii comite, mox carceris a sua sponte daemonia mancipe” (“Легке сходження у пекло Вітольда, нещодавнього керівника імперії, у його власну в’язницю з демонами”), так і польською “Dziwne zrządzenie mądrości boskiej Rulikana, albo Szach-Nadira, króla Persji z pasterza i głowy łotrów na wezyrstwo i królestwo wynoszące” (“Дивний поворот божественної мудрості Рulikана або Надир-шаха, царя Персії, з провідника і голови розбійників до візира королівства виходженого”) [30, s. 10]. Сюжет навернення східних правителів та їх народів у християнство також був популярним серед шкільних драм. Усі вони написані за схожою схемою – правитель, який з огляду на дії чуда чи подібної йому події наворачтається до істинної християнської віри. Не зважаючи на свідомо не прихований релігійний підтекст, ці тексти стали ще однією ланкою секуляризації шкільного театру.

Перші *історичні трагедії* було виставлено у м. Холм: “Антоній, цар Єгипту” (виставлена і видрукувана у 1730 році) та “Історія смерті царя Мауріція” Петра Красицького (виставлена і видрукувана 1747 року) [20, s. 10].

У Перемишлі, у стінах колегіуму єзуїтів, 1753 року щонайменше двічі було показано історичної трагедії “Regulus” (переробка з п’єси П. Метастазіо “Attilio Regolo”). У надрукованому в Любліні 1753 року тексті зазначено, що перший показ трагедії було зроблено 1740 року. У Перемишлі ж показ відбувся 3 березня 1753 року з нагоди чого і було видано цей твір [18, s. 266]. Так само у Перемишлі у 1754 і 1756 роках було виставлено трагедію “Мауріцій, східний цар” і драму “Мулей Магомет, король фезанський, а потім Балтазар де Лойола Мендес” [19, s. 257–258].

⁶ Тема впливу єзуїтів на розвиток шкільної драми в Галичині та в Україні зокрема потребує окремого дослідження, адже львівський колегіум був лише однією з чисельних ланок в мережі навчальних закладів, створених цим орденом. Єзуїтські колегіуми створено у Львові, Луцьку, Кам’янці-Подільському (1608), Перемишлі (1610), Вінниці та Барі (1613), Бересті (1615), Красноставі (1620), Острозі (1626), у багатьох містах Білорусі та Литви. За навчальними програмами в цих колегіумах викладали поетику і риторику, тобто предмети, що опосередковано стосувалися драматичного мистецтва. Відомий досить широкий латинськомовний репертуар шкільного театру цих колегіумів (див.: Popłatek J. Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce / J. Popłatek. – Wrocław, 1957. – 225 s.).

15 лютого 1754 року у Львові було виставлено і видруковано одну з перших *світських трагедій* – п'єсу місцевого автора – “Лео-філософ, цар сходу”, професора колегіуму єзуїтів з географії та поезики, каноніка Андрія Філіпецького (1727–1792) [30, s. 10].

У семінарії греко-католицького обряду наприкінці XVIII століття семінаристи брали участь у показі комедії польсько-білоруського автора – монаха Францішка Богомольця [30, s. 10–11]. Єзуїт і богослов Ф. Богомолець з молодечих років був палким прихильником театру⁷. Починав він як автор трагедій для постановки в студентських театрах, але в історії драматургії залишився широко відомим як комедіограф. Спочатку він переробляв для гімназійних вистав п'єси французьких авторів – Мольєра та інших. Згодом драматург почав створювати власні оригінальні сюжети. Загалом драматургічна спадщина Францішека Богомольця налічує п'ять томів, а всього на сцені Шляхетської колегії він поставив 25 п'єс, серед яких було дві “*співогри*” – фактично це перші польські опери. У своїх творах Ф. Богомолець висміював консерватизм, обмеженість і невігластво тодішньої шляхти. 1753 року його було офіційно затверджено керівником театру у Варшавській шляхетській колегії Залуських. Його твори також ставили у королівському театрі Станіслава Августа у Варшаві. Найвірогідніше, що у греко-католицькій семінарії відбулися постановки таких найпопулярніших на той час комедій Ф. Богомольця як “Піяки” чи “Шлюб за календарем”, написані простою розмовною мовою. Театральним хистом серед вихованців семінарії, які брали участь у виставах, найбільше відзначалися Йосиф Чарнецький та Іван Стоцкевич. Останній також збагатив репертуар театру новими творами, наприклад, переробкою драми “Легкодушність і добре серце” невідомого німецького автора, у якій виконував головну роль [30, s. 8]. Вистави ці завжди відвідувало чимало глядачів, серед яких було і львівське духовенство з родинами [7, с. 45].

Незважаючи на те, що у західноєвропейському театрі жінка вже давно вийшла на сцену, шкільний театр все ще залишався тим місцем, де, незалежно від обряду, жінкам виходити на сцену заборонялось. У Перемишлі, коли вихованці єзуїтського колегіуму 1754 року виставляли драму про покликання св. Алойзія, покровителя молоді, з тексту твору було “викинуто жінок” (оскільки “жінки не мають грати на театрі” [24, с. 34]), а їх “мову через розповіді інших осіб виражали” [18, s. 264]. Того ж 1754 року, 27 лютого, школи Перемишля виставляли трагедію “Сейла” Йосифа Філіпецького, перекладену з однойменної драми П. Метастазіо. У “пересторозі” до фактично цілком співаної драми автор заповів, що тема твору взята з Книги Суддів зі зміною постаті доньки на сина: “згідно зі звичаєм, який не дозволяє мати місце біловолосій статі на театрах наших” [18, s. 127].

Однак ймовірно, що могли траплятися і винятки. Припускаємо, що виставлена у Острозі трагедія професора філософії Францішка Прушинського “Тимоклія” (переробка з фр. “Тимоклія, або щедрість Олександра” Мореля) з нагоди весілля князя Яблоновського й графині Анни з Сапегів 15 жовтня 1750 року могла мати і жінок на сцені [18, s. 337]. З примірника цього тексту стає зрозуміло, – не йдеться

⁷ Спочатку він переробляв для гімназійних вистав п'єси французьких авторів – Мольєра та інших. Згодом на “французьку схему” він почав покладати власні оригінальні сюжети. У своїх п'єсах Францішек Богомолець висміював консерватизм, обмеженість і невігластво тодішньої шляхти. В 1753 році Францішек Богомолець був офіційно затверджений керівником театру у Варшавській шляхетській колегії Залуських. Його твори також ставили у королівському театрі Станіслава Августа у Варшаві.

про показ твору окремим навчальним закладом, а унікальна, до того ж світська подія, могла стати важливим чинником появи “актрис” з місцевого середовища. Ця постава цікава також тим, що головним героєм трагедії чи не вперше на сцені шкільного театру постає світська жінка – Тимоклія, дружина тебанського царя Поліксена. Важливим персонажем виступає також Аристея – сестра Поліксена. Обидві жінки розплутують справу вбивства свого царя, виправдовуючи невинних і вказуючи імператорові Олександрові Македонському на справжніх лиходіїв. Щасливою кінцівкою драми стає поєднання жінок у пари з коханими чоловіками – Тимоклії із Поліксеном, який виявився живим, й Аристеї з Гіполітом, воїном війська Олександра.

Центрами поширення театральної культури у Галичині були й інші міста.

Так, у місті Бучачі 1759 року вихованці василіанської гімназії виставляли діалог про Костянтина Великого на честь власника і мецената міста графа Михайла Потоцького, старости канівського [22, s. 48], а у 1760 році ці ж учні виставили комедію “Напасть невинна”, яка була переробкою “Близнят” Ф. Богомольця, перероблених своєю чергою найімовірніше з однойменної комедії Менандра.

Учні публічних шкіл міста Ярослава регулярно готували постановки релігійних, а з другої половини XVIII століття і світських п’єс – зокрема, 4 лютого 1758 року тут було відбулася постановка комедії невідомого автора “Лордепан, молодик на вістрі розгульництва свого новим способом поправлений” [19, s. 93].

У містечку Великі Межирічі⁸, що на Житомирщині, у колегіумі ордену піарів⁹, заснованому у 1702 році князем Любомирським, 1788 року учні виконали польську і французьку комедію назви яких не збереглися [24, с. 7].

У місті Червоноград (у той час – Краснистав) збереглися програми показу театральної дійств. Перші дві програми стосуються виставлення шкільною молоддю місцевого колегіуму в 1728 році “драматизованого панегірика” латинською та польською мовами “Схід життя і праці апостольської св. Франциска Ксавера”¹⁰. Третя програма описує трагедію “Авель” (переробка з п’єси П. Метастазіо “Смерть Авеля”), виставлену близько 1754 року.

Релігійні і світські драматичні твори виконувала шкільна молодь єзуїтських колегіумів у Перемишлі [24, с. 34] та Самборі [24, с. 45].

Однак не лише міським чи релігійним громадам мусить завдячувати театр за формування у суспільстві відповідної культурної потреби.

Поруч із містом власну концепцію театрального простору і видовища витворював *замок* (пізніше палац). У Галичині саме це місце породило перших неканонічних авторів, а також зробило чималий внесок у закладення підвалин

⁸ За польського правління – Межирічі Корецькі. В часи Домініка Єжи Любомирського в містечку з’являється колегіум ордену піарів. Після Любомирських містечко перейшло до Яблоновських, а в 1773 році до овруцького старости Яна Стецького. Тадеуш Чацький в першій половині XIX століття з колегіуму піарів утворив гімназію. Закрили гімназію у 1832 році.

⁹ Піари, Піяри — католицький чернечий орден, який займається навчанням юнацтва (Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum); рідше їх називали піаристи. При всіх піарських монастирях діяли колегії. У 1831–1842 роках царська влада Росії закрила всі піарські монастирі і школи в Білорусі та Литві, в 1863 у Польщі.

¹⁰ “Oriens vita, zelo et labore apostolico Francisci Xaverii illustratus, in Victore Mikulowski gloriae dedicatus ab iuventute rhetoricae et humanitatis Coll. Crasnostaviensis”. (Див. Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1965. – T. 2.: Programy drukiem wydane do r. 1756. Cz. 1. Programy teatru jezuickiego. – S. 115).

театральної культури в краї. Перші видання драматичних творів, перші п'єси світської комічної та поважної тематики, перші спеціальні театральні простори та споруди – усе це стало наслідком моди та любові магнатських привілейованих родин до театру.

Складно сказати, якій культурі треба завдячувати появою “палацового театру” в Галичині. Якщо вважати його продовженням традицій середньовічного “замкового” або “княжого театру”, тоді варто шукати його коріння в історичній добі галицько-волинського князівства, яка сформувала перше магнатське аристократичне середовище. Водночас поява “моди” на приватні палацові театри, де часто перевагу мала популярна італійська опера, “давати”, яку було, як не дивно, значно легше за драматичну виставу, оскільки капели та оркестри, завжди наявні при гетьманському чи графському дворі, швидше розучували музичні арії, аніж розпорядник встигав знайти серед місцевої челяді й селян більш-менш добрих акторів, чи найняти й доставити окрему трупку професійних слуг Мельпомени, вказує на зв'язок з бароковими європейськими традиціями, які пізніше приходили до Галичини із заходу. Зародження, розквіт і занепад такого роду явища як “палацовий театр” у різних населених пунктах цілковито залежало від політичної ситуації на карті України.

Чимало українських гетьманів, польських шляхтичів та російських дворян мало свій приватний “палацовий театр”. Найяскравішими прикладами таких театрів в Україні у XVIII столітті були театри у палаці графів Ілінських у містечку Романів, на Волині, в палаці князів Любомирських, у Дубно, в палаці Вацлава Жевуського у Підгірцях, поблизу Бродів.

Кароль Естрайхер пише, що отримуючи 2 млн золотих доходу щорічно, Йосип Август Ілінський віддавав 500 тис. золотих на утримання італійської опери, балету і професійного оркестру в мастку. Останній коштував графу 150 тис. золотих на рік. Така щедрість до театральної справи ледь не розорила А. Ілінського і кінець свого життя він провів на утриманні своїх дітей [24, с. 44]. Проте ця пристрасть мала й інші благодатні сторони. В театральних виставах А. Ілінського брали участь не лише місцеві кріпаки, а й часто запрошені з Польщі та Німеччини професійні актори, які мимоволі виховували своїм прикладом нове покоління майстрів сцени. Відбувався культурний обмін надбаннями та традиціями. У 1803 році напівпрофесійний театр А. Ілінського гостював у Львові [6, с. 104], проте відомостей про цю подію у місцевих анналах не збереглося¹¹.

Авторство перших світських галицьких п'єс належить графу та коронному гетьману В. Жевуському. Власник Підгорецького замку на Львівщині в середині XVIII століття утримував драматичну трупку та музичну капелу [31, с. 396]. Театральну залу він розмістив на другому поверсі замку, обладнавши її необхідною машинерією і декораціями [32, с. 80–81]. Ця театральна зала зберігалася спадкоємцями та новими власниками замку аж до 20-х років XX століття. Сам він любив музику, грав на флейті. Незабаром В. Жевуський зрозумів, що для театральних постанов йому бракує драматичного матеріалу. Заручившись успішним прикладом написання п'єс княгині Уршули Радзивілл з Вишневецьких для свого

¹¹ Детальніше про родину Ілінських, їх підтримку різного роду мистецтв та митців див.: Кондратюк О. Романів та родина Ілінських / О. Кондратюк // Волинь–Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2001. – № 7. – С. 91–114.

приватного театру в Несвіжі¹² (сьогодні це містечко на південному заході Білорусі), коронний гетьман В. Жевуський взявся за написання трагедій і комедій за зразком французьких авторів для Підгорецького театру. Так на світ з'явилися трагедії “Жолкевський” (1758)¹³ та “Владислав під Варною” (1760)¹⁴, комедії “Непроханий” (1760) та “Дивак” (1760) [32, s. 80].

Побудова першої театральної будівлі на західних українських землях відбулася завдяки любові князя Михайла Любомирського до театру. У місті Дубно вже в 1783 році в палацовому театрі виступала італійська оперна трупа, запрошена з Варшави князем [23, s. 71]. Але Любомирський пішов далі свого сучасника А. Ілінського і збудував у 1784 році окремих театр, вдвічі більший за Варшавський. Аби не розоритися як А. Ілінський, князь Любомирський залучив до цієї коштовної справи місцеву знать, яка підтримала його своїми фінансовими внесками. Вистави у цьому театрі не відбувались однак цілий сезон. Найактивніше театральне життя тут вирувало під час зимових контрактів, у січні–лютому. В рік відкриття театру А. Любомирський запросив до Дубна трупу Войцеха Богуславського з Варшави, яка згодом перенеслася на львівську сцену. Саме завдяки підтримці князів Любомирських місто Дубно стало незмінним пунктом у гастрольних мандрівках майже усіх відомих нам австро-угорських, польських та російських театральних труп кінця XVIII – початку XIX століть¹⁵.

Потреба в театральних видовищах формувалась у “палацових театрах” залежно від влаштування родинних свят. У Кристинополі 1761 року з нагоди іменин воєводи київського грали оперу і балет, а в 1773 році з нагоди іменин графа Станіслава Потоцького, старости белзького, “було відіграно видовище” [23, s. 29]. У Боремлі, в новому палаці графів Чацьких, збудованому у 1782 році в стилі “рококо”, 27 лютого 1787 року, з нагоди уродин Катерини Чацької з роду Сангушків, було відіграно пастерську драму “Przesąd dziecienny porprawiony” (“Виправлені дитячі забобони”) [23, s. 3]. З 1753 року, коли містечко Жовква перебувало у майновій власності Михайла Радзивілла, в замковому палаці облаштували “новий театр”, де регулярно давали італійську оперету.

¹² Молода княгиня Уршула Радзивілл зацікавлення театром принесла в маєток чоловіка з родинного дому та дому стрия Михайла Радзивілл (вищезгаданого як власника м. Жовкви), який утримував у Новому Вісничі (сьогоденний південь Польщі) свій великий театр. Хрещеним батьком Уршули був Іван Мазепа. Дебют княгині в якості драматурга відбувся 1746 року. Теми для своїх творів авторка черпала у Мольєра, в шкільних драмах, комедіях дель арте, пастерських драмах та середньовічних містеріях. Загалом княгиня написала 16 сценічних творів, які регулярно (до десяти разів на рік) ставились у пристосованих будівлях Несвіжа (у місцевій Військовій Академії, в замку, на сцені так званій Komedyhauzem, та на свіжому повітрі).

¹³ 26 січня 1761 року трагедію “Жолкевський” виставляли у театрі графів Радзивілл, у Несвіжі. (Див. *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 1: Teksty dramatyczne drukiem wydane do r. 1765 / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – S. 399.*)

¹⁴ 31 січня 1761 року “Владислав під Варною” виставляли у театрі графів Радзивілл, у Несвіжі. (Див. *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 1: Teksty dramatyczne drukiem wydane do r. 1765 / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – S. 393.*)

¹⁵ У місті Дубно розташовувалося родове гніздо Любомирських. Коли у травні 1783 року В. Богуславський очолив варшавську сцену, антрепренером Театру Народового був князь Марцін Єжи Любомирський. Саме на його запрошення В. Богуславський уперше приїхав до Дубна із гастрольями у грудні 1783 року. Навіть після перенесення російською владою контрактів до Києва у 1798 році (внаслідок приєднання Волині до Росії), театр був чинний ще до 1860 року.

Характерною ознакою “палацового театру” була участь дворян у показі вистави. Найбільш знаковим у цьому випадку став театр краківського воєводи Єжи Мнішка у Дуклі, лемківському містечку поблизу сучасного українсько-польського кордону. З 1774 по 1777 років цей аматорський театр [32, s. 90], який складався здебільшого з шляхетської молоді, підготував постановку 16 драматичних творів, частина яких була перекладена з французької¹⁶, а решта належала перу сучасних їм авторів часто також дворянського походження¹⁷. В містечку Миколаїв, поблизу Львова, дружина Онуфрія Морського, пізнішого каштеляна кам’янецького, влаштувала вистави у власному палацовому театрі. Участь у постановках брали сам господар з господинею, а також їхні друзі [24, с. 8].

Саме “палацові” театри стали першими закритими спеціально облаштованими місцями для гри. Вони також часто ставали в нагоді мандрівним майстрам Мельпомени, які з’явилися у Галичині в другій половині XVIII століття. Відомі факти, коли мандрівні трупи приїжджали до міста на гастролі і за відсутності міського театру давали вистави у палацах місцевих магнатів. Наприклад, у квітні 1828 року, в містечку Великі Межирічі, з дозволу власника овруцького староства Яна Стецького, який володів тут величним палацом, мандрівна трупа Яна Бжезінського виступала в одній із зал, відведених під театр. З приходом травневого тепла антрепренер виставив у парку панів Стець амфітеатр, а коли дощі стали псувати враження від видовищ, винахідливий директор влаштував театр у порожній теплиці [24, с. 7]. Наступні кілька років слава про добродійний жест овруцького староства посприяла тому, що в містечко регулярно стали навідуватися мандрівні трупи. Взимку 1823 року, в Рівному, княгиня Любомирська виділила мандрівній групі з Вільни не лише свій палацовий театр, а й гардероб, реквізит і музикантів [24, с. 45].

Окрім сцен, облаштованих всередині палаців, модними серед місцевих вельмож у XVIII столітті були сцени “на свіжому повітрі”, властиві аристократичній бароковій культурі. Вони поділялися на тимчасові (збудовані у садах, парках, на майданчиках, які після вистави одразу ж розбирали), постійні (збудовані з витривалого матеріалу, зазвичай за взірцем античних амфітеатрів) та “зелені сцени” (куліси яких вмонтовували у зелені насадження). У Галичині такі сцени стали перехідною ланкою до появи постійного міського театру.

Першою відомою тимчасовою *сценою на свіжому повітрі* у Львові став амфітеатр, збудований у 1724 році спеціально до святкування весілля поміж донькою гетьмана Миколи Сенявського – Софією та гетьманом Станіславом Денгофом. Спеціально до 30 липня, дня шлюбу, на Замку було поставлено “амфітеатр на десяти аркадах, з виставленням уперед ганком, збудованим спеціально для спостереження за святковим феєрверком, який улаштовувався на сусідній із містом горі. Амфітеатр [...] був розфарбований різноманітними сценами, а брами, ганок і галереї були оснащені безмірною кількістю ламп. [...] Ввечері після святкувань дами вийшли на амфітеатр, було запалено лампи на галереї, на брамах, на цілому замковому подвір’ї і навіть по всій вулиці від замку до кафедрального собору” [25, s. 539]. Після весілля цю будівлю розібрали.

Схожою була ситуація в Радомишлі. 18 травня 1783 року тут святкували урочистості на честь короля Станіслава Августа. На спеціально збудованій для цієї події сцені було зіграно комедію “Життя без цілі” [24, с. 41].

¹⁶ Комедії “Patelin patron” та “Арлекін з Сералю” Жермена де Сент-Фуа, “Лікар з примусу” Мольєра, “Ігрище фортуни” Маріво та ще дві п’єси не ідентифікованих авторів.

¹⁷ Наприклад, “Панна на виданні” князя Адама Казимира Чарторийського.

У 1730-х роках XVIII століття знаходимо відомості про створення родиною Мнішех у селі Муроване, поблизу Старого Самбора, класичного паркового театру, який став частиною проекту з реорганізації надвірної замкової території. У вищезгаданих Великих Межиріччях також був свій амфітеатр. Використовували його при певних урочистостях та родинних святах. Там ставили опери та комедії, акторами були здебільшого аматори [24, с. 7].

Такі “театри просто неба” часто були проєктовані як невід’ємна складова палацово-паркових ансамблів і насправді зрідка їх використовували для театральних видовищ. Цікаво, що саме такий амфітеатр, збудований у саду князів Яблоновських у Львові, свого часу став альтернативною регулярно діючою сценою у Львові. Невідомо коли постала ця будівля і як часто служила театальною сценою своїм творцям, однак вже з приходом австрійців у 1772 році в місто вона була в аварійному стані. У 1781 році польська трупа Агнешки та Томаша Трусколяцьких відновила цей амфітеатр і давала там свої вистави у хорошу погоду цілих три сезони до 1783 року [21, s. 20].

Унікальним явищем приватного магнатського театру були “зелені сцени”, просторові межі яких формувалися за допомогою майстерності садівника та ландшафтного архітектора. З 1745 по 1756 роки у Несвіжі діяв так званий “зелений театр” – зі сценою та кулісами, скомпонованими з плетених рослин та глядацькою залю, всипаною втоптаню землею. Примірники п’єс княгині Радзивілл містять цінні для дослідників історії театру ілюстрації зі зображенням фактичних сцен вистави, показаних при княжому дворі в Несвіжі, зокрема і в “зеленому театрі” його власниці.

Незважаючи на певну замкненість та приватність “палацових театрів”, в лоні цих часто аматорських театральних осередків народжуються відомі згодом на професійній сцені світські п’єси, роблять переклади західноєвропейських, здебільшого французьких, авторів, з’являються перші професійні актори.

Поява перших світських авторів та п’єс у Галичині як у лоні шкільних, так і палацових театрів припадає на середину XVIII століття. Кожен із цих осередків мав технічну та фінансову можливість опублікувати народжені ним твори. Серед них в 1749 році у Львові виходить перший друкований переклад світської п’єси – трагедія Корнеля “Гераклій” [23, s. 53] авторства польського дипломата та воєводи підляського Томаша Валеріана Александровича.

У 1754 році, у Жовква, невеликим накладом вийшов перший авторський збірник світських п’єс, який належав княгині Фрацішці Уршулі Радзивілл з Вишневецьких під назвою “Комедії і трагедії попередньо дотепними знахідками, відбірною формою вірша, розмаїтістю мови і поважними перекладами знамениті. Завжди одностайним найгідніших глядачів і слухачів враженням хвалені”¹⁸ (до друку подав Якуб Побуг Фричинський¹⁹). За ними в 1758 році у Львові виходить одразу чотири томи п’єс доволі відомого вже на той час Ф. Богомольця під спільною назвою “Комедії” [16, s. 38]. Вацлав Жевуський, власник палацового театру у Підгірцях, окремо видав у Львові дві свої п’єси: комедію “Дивак” (1760), а також трагедію на історичну тему двохсотлітньої давнини, – битву поблизу болгарського міста

¹⁸ “Komedie i tragedie przednio dowcipnym wynalazkiem, wybornym wiersza kształtem, bujnością rzeczy i poważnymi przekładami znamenite. Zawsze jednostajnym najgodniejszych widzów i słuchaczy zdanem wychwalone”.

¹⁹ Якуб Фричинський, гербу Побуг був уповноваженим Кароля Радзивілл.

Варна²⁰ між об'єднаною армією хрестоносців та Османською імперією, під назвою "Владислав під Варною" (1760) [16, с. 40].

Театральна культура Галичини ступила на шлях свого розвитку ще до приходу австрійської монархії, проте форма її існування була швидше прихованою та розпорошеною. Церковні свята, події міського та крайового значення, державні почесті, шкільний навчальний рік і приватні урочистості аристократії – усе проходило під прапором театральності. Жанрові та ігрові характеристики драматичної вистави великою мірою залежали від локального середовища – абатства, замку, школи, міста, кожне з яких було вірне власним традиціям, більш відкритим до інновацій чи навпаки консервативним.

Прихованою і розпорошеною знаходимо й інформацію про перші театральні видовища в краї: здебільшого це побіжні згадки істориків, архівні документи приватних фондів, мимовільні спогади у мемуарах очевидців, переведені першими дослідниками історії театру в газетні та журнальні статті, авторські наукові праці та енциклопедії.

Театр проникав усюди і водночас залишався суб'єктивним слугою подій більш значущого, як тоді вважалося, гатунку. Метою заснування театру чи показу вистави в міському або замковому просторах зазвичай не було здійснення мистецького акту. Прийоми, можливості, сценічну привабливість театру використовували для різних урочистостей, розвитку мовлення учнів у освітніх закладах, а також в якості модного аксесуару, який підтверджував аристократичний статус його власника.

Об'єктивність театру потребувала формування відповідної культурної потреби. Цей процес набував ознак розвитку з появою в Галичині перших професійних акторів, антреприз, театральних будівель, публіки – середовища, яке згодом цю потребу виголосить.

Список використаної літератури

1. Вишенський І. Твори / Вишенський І. – К. : Держлітвидав, 1959. – 272 с.
2. Возняк М. Початки української комедії (1619–1819). – Львів : Всесвітня бібліотека, 1919. – 260 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 6. Житє економічне, культурне, національне XIV–XVII віків. – К. ; Львів, 1907. – (2-е вид.). – 670 с.
4. Запаско Я. Початки українського друкарства / Я. Запаско, О. Мацюк, В. Стасенко. – Львів : Центр Європи, 2000. – 222 с.
5. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
6. Кондратюк О. Романів та родина Ілінських / О. Кондратюк // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2001. – № 7. – С. 91–114.
7. Лужницький Г. Український театр. Наукові праці, статті, рецензії: Збірник праць. Т. 1. Наукові праці. – Львів, 2004. – 344 с.
8. К истории польского и русского народного театра, XV–XX: [монография] / В. Н. Перетц. – Санкт-Петербург : Типография Императорской Академии Наук, 1912. – 140 с.

²⁰ Битва стала завершенням невдалого хрестового походу на Варну угорського і польського короля Владислава. Результатом битви стала цілковита поразка хрестоносців, загибель Владислава й посилення панування турків на Балканському півострові.

9. *Пилипчук Р.* До історії українського шкільного театру кінця XVI – поч. XVII ст. / Р. Пилипчук // ЗНТШ. – Т. 237. – С. 15–42.

10. *Пилипчук Р.* Початки українського шкільного театру в Галичині / Р. Пилипчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 1998. – Вип. 5. – С. 465–469.

11. *Пилипчук Р.* Театр: текст і дійство / Р. Пилипчук // Історія української культури : у 5 т. Т. 2. – К., 2001. – 729 с.

12. *Резанов В.* Драма українська. – К., 1926. – Вип. 1. Вступ. Сценічні вистави в Галичині. – 200 с.

13. *Резановъ В. И.* Изъ истории русской драмы. Школьные действия XVII–XVIII вв. и театръ иезуитовъ. – М., 1910. – 352 с.

14. *Шевчук В. О.* “Трагедія руська” – нововідкритий твір української драматургії початку XVII ст. / Шевчук В. О., Яременко В. В. // Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов’янські літератури. – К, 1984. – С. 286–310.

15. *Bernacki L.* Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. I. Źródła i materiały / L. Bernacki.. – Lwów : 1925. – 474 s.

16. Bibliografia polskich druków lwowskich XVI–XVIII wieku. – Lwów : Druk. Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1928. – 146 s.

17. *Charewiczowa Ł.* Lwów w odnowie 1766–1769 / Ł. Charewiczowa // Studia Lwowskie. – Lwów, 1932. – S. 120–131.

18. Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. T. 1: Teksty dramatyczne drukiem wydane do r. 1765. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – 540 s.

19. Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 2. Programy drukiem wydane do r. 1765. Cz. 1. Programy teatru jezuickiego / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – 704 s.

20. Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 2. Programy drukiem wydane do r. 1765. – Cz. 2. Programy teatru pijarskiego oraz innych zakonów i szkół katolickich / Oprac. Zespół pod kierunkiem W. Korotaja. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – 392 s.

21. *Got J.* Na wyspie Guaxary : Wojciech Bogusławski i Teatr Lwowski 1795–1799 / J. Got. – Kraków, 1971. – 471 s.

22. *Estreicher K.* Teatra w Polsce. T. I / K. Estreicher. – Kraków, 1873. – 427 s.

23. *Estreicher K.* Teatra w Polsce. T. III / K. Estreicher. – Kraków, 1879. – 480 s.

24. *Estreicher K.* Z historii teatrów w miastach [рукопис] / K. Estreicher. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Ф. 216, пп.1., п.1. – 209 с.

25. *Iwanowski E.* Wspomnienia narodowe / E. Iwanowski. – Poznań, 1861. – 559 s.

26. *Komorowski J.* Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do 1863 roku / Jarosław Komorowski. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. – 204 s.

27. *Korneli H.* Życie i dzieła Bartłomieja i Szymona Zimorowiczów (Ozimków) na tle stosunków ówczesnego Lwowa / H. Korneli. – Kraków, 1894. – 187 s.

28. *Peplowski S.* Teatr ruski w Galicji / S. Peplowski. – Lwów, 1887. – 31 s.

29. *Popłatek J.* Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce / J. Popłatek. – Wrocław, 1957. – 225 s.

30. *Schnür-Peplowski S.* Teatr Polski we Lwowie 1780–1881 / S. Schnür-Peplowski. – Lwów, 1889. – 411 s.

31. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1887. – Т. 8. – 960 s.

32. *Windakiewicz S.* Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej / S. Windakiewicz. – Kraków, 1921. – 132 s.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

ORIGINS OF THEATRICAL CULTURE IN HALYCHYNA

Nadiya TERESHCHUK

*Department of theater studies and acting,
Ivan Franko National University of Lviv,
str. Valova, 18, Lviv, Ukraine, 79000,
tel.: (032) 239-42-99; e-mail: lijaorama@gmail.com*

Postmodern era and its multicultural approach to the study of life radically changed our understanding of the performing arts. Those events, which yesterday not perceived as a theater, today, because of its development and the development of theater studies, expanding our understanding of the performing arts. Thus changing understanding of the history of theater in Ukraine.

At the beginning of XVII century to lead for several large-scale event in Lviv was a specially designed city “publisher of games”. Similarly, various theatrical events held in the suburbs of the city. Urban life in different parts of Galicia XVI–XVII centuries often had “hidden” theatricality.

Certain changes in the quality of the theater appeared made baroque tradition. Thanks to the emergence of a number of school fraternities, theological academies and seminaries school theater, still closely associated with religious rites and traditions, became an important part of the formation of public demand for higher quality theatrical performances and dramatic texts. It also creates need for a new level of theatrical culture. During the XVII century showing theatrical performances by students in the capital of Galicia has become so frequent that at the beginning of the XVIII century, namely 1711, city authorities in response to the request of the imperatives for local Jews, exempt them from the obligation to borrow students of city schools costumes to play comedy. In Galicia, as in most of the capital, the school theater had a unique quality to the European tradition.

Near the city own concept of space and theatrical spectacle built Castle (later Palace). In Galicia this place gave rise to the first non canonical authors and performed a considerable contribution to laying the foundations of a theatrical culture in the province. The first edition of dramatic works, the first secular comic and serious plays, the first special theatrical spaces and buildings - all this was the result of love magnate families preferred the theater.

Theatrical Culture of Galicia stepped on the way of development before the arrival of the Austrian monarchy, but the form of its existence was more hidden and dispersed. Receptions, opportunities, scenic attractiveness of theater was used for various celebrations, diction development of students in educational institutions, as well as a fashion accessory, which confirmed the aristocratic status of its owner.

Leading for the theater needed an appropriate cultural formation needs. This process started to develop with the appearance in Galicia first professional actors, enterprises, theater buildings and public – an environment that will deliver later this need.

Keywords: theater culture, spectacle, theatricality, palace theater, school theater.